Գործին Ա. մասը կ'ուսումնասիրէ «Փ. Պոլսոյ հայ գաղութին ծագումը (1675) և անոր եկեղեցին (1828–1929)»։ Բայց հարկ կը համարինք դիտել որ գաղութիս ծագումը 1675էն առաջ է. և Սրբազանը դիւրաւ կրնար իմանալ զայդ՝ երկար ժամանակէ ի վեր «Բազմավէպ»ի մէջ հրատարակած «Նիւթեր Պուլկարահայոց Պատմութեան համար» յօդուածաշարքէս, ուր բազմաթիւ յիշատակարաններ, ծանօթութիւններ լոյս տուած եմ։

Այս Ա. մասը խմբագրելու համար Սրբազանը չէ օգտուած նոյնիսկ կարեւորագոյն աղբիւրներէն, քիչ շատ ներկայանալի ընելու համար իր աշխատութիւնը. ինք կը գանգատի թէ պէտք եղած հատորները պակսած են իրեն. բայց կը համարիմ թէ իր տրամադրութեան տակ եղած Ֆիլիպէի «Գրասիրաց Եղբայրութեան» մատենադարանը կրնար գոհացուցիչ ծառայութիւն մատուցանել, ուր «Բազմավէպ»ն ալ կանոնաւորաբար կը ստացուի և կազմուած կը պահուի։

Այսպէս, այս Ա. մասը մինչեւ էջ 22 տակը է և ոչ անթերի խմբագրութիւն մը թէ՛ Ֆիլիպէի հայ գաղութին և թէ Ս. Գէորգ եկեղեցւոց մասին, եւն., որով մեծ արժէք մը չի ներկայացներ։

Երուանդ Ս.ի այս աշխատութեան Բ մասն է որ իրապէս օգտակար է։ 23 էջէն սկսեալ ան արձագանգ կ'ըլլայ դարձեալ ոչ լաւ խմբագրուած կերպով Պաւղիկեաններու մասին եղած վկայութեանց յիշատակութիւններու։ Պաւղիկեանները Պուլկարիոյ հնագոյն հայ գաղութը կը նկատուին։ Այս Բ մասը աւելի բազմաթիւ հետաքրքրական արժէքաւոր կէտեր ունի արժանի մեր նկատողութեան և քննութեան։

Ինչպէս ըսի, ցաւալի է որ Սրբազանը չէ մշակած այսօրինակ աշխատութեան մը գիտական ընելու պահանջները. այլապէս ան պիտի կրնար կարեւոր պակաս մը լեցնել հայ գաղութային պատմութեան այս մասին մէջ, մեզի տալով օտար տեղական աղբիւրները նկատմամբ հայ եւ պաւղիկեան գաղութներուն վրայօք։ Մեր նկատած բացասական տեսակէտին հետեւանքով է որ աննեբելի սխալներ սըպըրդած են հոն. օրինակ էջ 34 Գոլոնէա անուան մօտ հարցական (?) նշան դրած է, քիչ յետոյ ալ աւելցնելով «Ենթադրենք թէ Անտիոքի պատրիարքը ծագումով հայ եղած ըլլայ. բայց ո՞չ Բասէնի և ո՛չ ալ ամբողջ Հայաստանի մէջ Գոլոնիա անուն գիւղ, քաղաք կամ գաւառ գոյութիւն չունի... գոնէ ես չեմ հանդիպած այդ անունին»։

Գոլոնէա = Կողոնիա = Colonia ծանօթ է ի հայս այժմ իբր Գարա-հիսար. կը համարիմ թէ այնչափ դժուար չէր այս կէտն ալ ստուգել։

Եւ սակայն հակառակ վատ տպագրութեան և ակնառու ուրիշ պակասներուն, ըստ իս, Երուանդ Սրբազանի այս աշխատութիւնը գնահատելի աջակցութիւն մըն է հայ ուսումնասէրին՝ Պաւղիկեաններու ի Պուլկարիա քիչ ծանօթ նիւթին շուրջ։

Յ. ՓԻՒՐՏԵԱՆ

ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

ԲԱՐԻԶ, 1931

Գեղամ Բարսեղեան կարճատեւ կեանք մ'ապրած է. համառօտ եղած է նաեւ իր գրական գործունէութիւնը. սակայն իր գրութիւններուն տուած է անձնական ըրոշմ մը՝ ցայտուն և աւարտուն. ասկից հմայուած Ղահատակ Գրագէտներու Բարեկամները ուզեր են ճանչցնել զինքը հանրութեան, որ իրմէ քիչ տեղեկութիւն ունէր։

Հատորը կ'ամփոփէ քառասունութ կտոր, գրեթէ ամբողջը արձակ ու կարճ գրութիւններ զանազան նիւթերու վրայ։

Գեղամ դիւթուած գրականութեան գեղեցկութենէն, ջանացեր է ապրիլ, որքան նիւթական միջոցները կը ներէին, գրական կեանք մը Պոլսոյ մէջ 1900–14 թուականներուն, գրելով օրագիրներու և թերթերու մէջ։ Առաջին զգացումը զոր ինք կ'ունենայ գրականութեան հանդէպ, զայն իբր անթերի կատարելութիւն մ'ըմբռնելն է. ու իր կեանքը կը սպառէ այդ կատարելութեան հասնելու համար։ Այդ կատարելութիւնն ալ Գեղամի համար իր մէջ չափակցեալ և արտաքինին մէջ ողջ բան մ'ունի, որոշ գիծերով և ձայներով, իսմ'ունի, որոշ գիծերով և ձայներով, իսմ'ունի, զօրաւոր և ընդարձակ շեշտով. կատարելութիւն մը, զոր մարդ նախ պիտի զգայ ականջով ու յետոյ պիտի փոխանցէ հոգւոյն։

Ասկից իր գործին ընթերցումէն վերջ առաջին և զօրաւոր ազդեցութիւնը լեզուէն կը կրենք. կաղապարուած, կորովի եւ ջղուտ, հզօր և հնչուն լեզու մը, որ Գեղամի համար ամէն ինչ կ'արժէ և ամէն ինչ կը պարունակէ, յղացում և զգացում։ Բառերն են որ իրեն կը ներկայացնեն զաղափարներ և մտածումներ. բառերն են որ իրեն առարկաներն ու իրերը կը մերձեցնեն. բառերն են որ պատկերներ կը նկարեն. ամէնէն աւելի բառերն են որ տեսիլներ կը ծնանին ու հոգեկան վիճակի մ'առջեւ կը դնեն զինքը՝ հասարակական գործունէութեան ազատաշունչ առաքեալ մ'ընելով։ Իսկ այդ գրականութեան նիւթը. նիւթին գոյութիւնը չի մերժուիր. սակայն բառերն եղած են որ զինքը այդ նիւթին առաջնորդած են։

Բառերու այս մոգական կեանքը զգացած է Գեղամ, ու ան կազմեր է իր գրականութիւնն ալ՝ մերթ առաջնորդելով հռետորութեան, մերթ ալ բանաստեղծութեան։ Իսկապէս կտորներ կան զոր պարզ հռետորութիւն կարելի է նկատել, և անշուշտ Գեղամ՝ որ արուեստին մէջ բծախնդիր մէկը կը ներկայացուի, պիտի չուզէր զիր մէկը կը ներկայացուի, պիտի չուզէր տեսնել այս հատորին մէջ հիւրընկալուած։ Նոյն տարիներուն Պոլսոյ մէջ մեղկ և անգոյն գրականութիւն մը կը մշակուէր. Գեղամ աւելի առոյգ և նիւթեղ գրականութեան մը կը ձկտի, գուցէ գաւառի գրականութեան մը՝ ազդուելով ուրիշներէ. սակայն իրեն կը պակսի գաւառական ամբրծութիւնը, քնքուշ բնականութիւնն և գոյնի ու պատմուածքի զգացումը։ Թրքական Սահմանադրութենէն վերջ գրուած կտորներուն մէջ շատ որոշ է յեղափոխական յղացումն և շունչը և այդ էջերուն հարկադրուած ենք նայիլ իբր նպատակի մը համար գրուած կտորներու։ Կը մնան որոշ թուով միւսներէն քիչ կտորները, գրուած զանազան տարիներու մէջ, եւ որոնք ցոյց կու տան անկեղծ և յուզուող հոգի մը, լի սիրով և խորհուրդով, մելամաղձոտ և տենչերով տոչորուն. անոնք կ'արտայայտեն իր ներաշխարհի ձկտումները։ Անոնց մէջ ալ Գեղամ ցոյց կու տայ իր դիմելը՝ բուռն և անդարձ կերպով, հեռաւոր և անիրական տեսիլի մը՝ որ իր ապագան պիտի ձեւակերտէ, տեսիլ մը զեղեցիկ և շքեղ, գուցէ անթերի ալ. այդ դիմելու ճիգն և մղումը իրեն այժ և զօրութիւն կ'ընձեռեն, նպատակին հասնելու անկարելիութեան պարագային, արտաքին կատարելութեամբ լեցուիլ եւ բաւականանալ։ «Եթէ քիչ մը կեանքը ճանչնար... եթէ իր արուեստին մէջ ապրէր այդ կեանքով», կ'ըսէ ինք իր «Դարձը» պատմուածքին մէջ, այն ատեն փոխանակ բացարձակին՝ կեանքին զեղեցկութիւնը կը փնտռէր։ Բայց ինք ժամանակի կեանքէն, ուզեց դիմել բացարձակին, ու եղերական մահը թեւատեց իր երազները։

Հ. ԿԻՒՐԵՂ ՓԻՊԱՐԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@